

ग्रामीण महिलांचे प्रश्न आणि समस्या

डॉ. मनोज श्रीकृष्णराव पवार

मातोश्री अंजनाबाई मुंदाफळे समाजकार्य

महाविद्यालय, नरखेड जि.नागपूर

Mail ID- manojpawar.manoj@gmail.com

Mob.No:-9421829066

गोषवारा :

भारत सर्व क्षेत्रात झपाट्याने प्रगती करताना आपण पाहतो पण आजही भारतातील खेड्यापाड्यात महिलांना असंख्य समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे. सुरुवातीच्या काळातील समस्या व आजच्या समस्या ह्या वेगवेगळ्या असल्यातरी महीला आजही अणोक समस्याचा सामना करावा लागत आहे. पुर्वी समाजात सती प्रथा, विधवा पुनर्विवाह, देवदासी प्रथा इत्यादी अनेक समस्या होत्या. त्यापैकी बहुतेक आता प्रचलित नसल्या तरी, स्त्रियांना भेडसावणाऱ्या नवीन समस्या आहेत. समस्यांचे स्वरूप बदलेल आहे. समाजाच्या निर्मितीमध्ये स्त्रि व पुरुष यांचे स्थान समान आहे आणि समाज निर्मितीमध्ये दोघांचेही योगदान हे महत्वपूर्ण आहे. समाजाला जर निरंतर विकासाच्या दिशेने न्यावयाचे असल्यास स्त्रि व पुरुष या दोन्ही घटकाची भूमिका ही महत्वपूर्ण आहे. परंतु समाजव्यवस्थे मध्ये जे स्त्रियांचे जे स्थान होते ते कालांतराने परावर्तीत होतांना दिसून येते. वैदिक काळातील स्त्रियांचा दर्जा सुत्र-स्मृतीकाळातील स्त्रियांचा दर्जा प्राचीन काळातील स्त्रियांचा दर्जा मध्यमयुगिन काळातील स्त्रियांचा दर्जा, स्वतंत्रपुर्व काळातील स्त्रियांचा दर्जा हा निरंतर घसरत आल्याचे दिसून येते. स्त्रियांवर अनेक धार्मिक, सामाजिक, आर्थिक व राजकीय निर्बंध लादण्यात आले. असे दिसून येते. शोषित पिळीत महीला ह्या देशाच्या विकासात अडथळा आणतात आणि महिलांना कमीपणाची भावना निर्माण करतात. ग्रामीण भारतीय महिलांच्या समस्यांबाबत विचार मांडतो. ग्रामीण भारत हा देशाचा खरा आत्मा आहे जिथे त्याची जास्तीत जास्त लोकसंख्या राहते तरीही ते सरकारचे सर्वात दुर्लक्षित भाग आहे. ग्रामीण भारतातील समस्यांचा सर्वात मोठा बळी महिलाच आहे. ग्रामीण भारतीय महिलांना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे. महीला याच खऱ्या अर्थाने आपल्या समाजाचा कणा आहेत पण ग्रामीण भारतात त्यांची भूमिका ही मर्यादित आहे. कुटुंबाची काळजी आणि मुलांचे संगोपन अशी मर्यादित भूमिका मानली जाते.

भारत हा जगातील सर्वात मोठा लोकशाही देश आणि पाचव्या क्रमांकाची अर्थव्यवस्था आहे. भारतीय राज्यघटनेने महिलांच्या सर्वांगीण विकासाची हमी दिली असूनही भारतीय महिलांची स्थिती दयनीय आहे, अशा दयनीय स्थितीतून महिलांना बाहेर काढण त्यांचा सर्वांगीण विकास करणे गरजेचे आहे. त्याशिवाय देशाचा सर्वांगीण विकास होवु शकणार नाही.

कीवर्ड : ग्रामीण महिला, समस्या, विकास, प्रश्न,

प्रस्तावणा :

भारतातील महिला आज अनेक समस्यांनी त्रस्त आहेत ग्रामीण भारतातील महिलांना आज मूलभूत गरजा सुद्धा पूर्ण होतांना दिसून येत नाही. स्वच्छता, उघड्यावर शौचास, हुंडा, लैंगिक असमानता, बालविवाह, कौटुंबिक हिंसाचार, शिक्षणातील असमानता, लैंगिक भेदभाव, शिक्षणातील असमानता, जातिव्यवस्था, आरोग्य

सुविधांची कमतरता, शिक्षणाचा अभाव, बिनपगारी कामाचा बोजा, सुरक्षित वाहतुकीचा अभाव, वृद्ध महिलांच्या समस्या, आर्थिक अडचणी (गरिबी), सामाजिक समस्या, वैयक्तिक समस्या, पंचायतींमध्ये प्रॉक्सी प्रतिनिधीत्व अशा अनेक समस्या त्यांना सामोरे जावे लागते. ग्रामीण भारतातील महिलांच्या समस्यांकडे पाहतांना शाश्वत विकासासाठी आवश्यक असलेल्या परिवर्तनीय आर्थिक, पर्यावरणीय आणि सामाजिक बदलांच्या यशासाठी त्या उत्प्रेरक भूमिका बजावतात. परंतु आरोग्य सेवा आणि शिक्षण यांसाठी मर्यादित प्रवेश ही त्यांच्यासमोरील अनेक आव्हाने आहेत. ग्रामीण समाजामध्ये, महिलांना त्यांच्या दर्जाच्या वाढीमध्ये अनेक समस्या आणि आव्हानांचा सामना करावा लागतो. स्त्रिया प्रामुख्याने घरगुती जबाबदाऱ्या सांभाळण्यात आणि कुटुंबातील सदस्यांच्या गरजा आणि गरजा पूर्ण करण्यात गुंतलेल्या असतात. या जबाबदाऱ्यां व्यतिरिक्त, अनौपचारिक क्षेत्रात त्यांचा सहभाग वाढला आहे. दारिद्र्य, गुन्हेगारी आणि हिंसक कृत्ये, आर्थिक शोषण, शैक्षणिक वंचितता, बालविवाह, आरोग्य सुविधांचा अभाव, निर्णय घेण्याच्या बाबींमध्ये सहभागी होण्यास प्रतिबंध, इतर कार्य आणि उपक्रमांमध्ये सहभाग घेण्यास प्रतिबंधित, असमान वितरण, हे स्त्रियांच्या स्थितीवर हानिकारक प्रभाव पाडणारे घटक आहेत. संपत्ती आणि संसाधने आणि इतर ठिकाणी मर्यादित भेटी. स्त्रिया आणि मुलींना सामान्यतः यापैकी एक किंवा अधिक घटक त्यांच्या घरात अनुभवतात. त्यांच्या स्थितीत सुधारणा घडवून आणण्याच्या मार्गात हे अडथळे मानले जातात. म्हणून, हे अडथळे दूर करणे आणि प्रगतीच्या संधींना चालना देणे अत्यावश्यक आहे

ग्रामीण भारतातील महिलांच्या समस्या :

महिलांच्या विविध सामाजिक, मानसिक, आर्थिक आणि आरोग्यविषयक समस्या जाणून घेणे हा या अभ्यासाचा मुख्य उद्देश आहे. ग्रामीण भारतातील समस्यांचा सर्वात मोठा बळी महिलांचा आहे. ग्रामीण भारतीय महिलांना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे.

कौटुंबिक हिंसाचार :

महिलांवरील हिंसाचार हा भारतीय समाजातील गंभीर समस्या आहे. पण हा हिंसाचार घरातच निर्माण होतो, ग्रामीण भागातील दहापैकी नऊ महिला बळी पडतात घरगुती हिंसा आणि अत्याचार. ते रोज विविध स्वरूपात घडत असते. ग्रामीण भारतातील महिलांना कधीकधी वाईट वागणूक दिली जाते. त्या दररोज त्यांच्या घरात घरगुती हिंसाचाराच्या बळी ठरतात. जोडीदाराच्या मद्यपानामुळे कधीकधी परिस्थिती आणखी बिघडते. तिला गुलामासारखे वागवले जाते. अनेक प्रकरणांमध्ये महिलांना विनाकारण पती आणि सासरच्या मंडळींकडून मारहाण केली जाते. केवळ घरांमध्येच नाही तर, बाहेर हिंसाचाराचा सामना करावा लागतो, ज्या मुली शाळेत किंवा मजुरीच्या कामासाठी बाहेर पडतात त्यांचा छळ केला जातो आणि छेडछाड केली जाते.

वैयक्तिक समस्या :

भारतासारख्या विकसनशील देशांमध्ये महिला दररोज दीर्घकाळ काम करतात, साफसफाई करणे, स्वयंपाक करणे, मुलांचे संगोपन करणे यासारखी कौटुंबिक कामे करतात आणि त्यांच्या उत्पन्नाच्या कामांवर लक्ष केंद्रित करतात. अशा कौटुंबिक जबाबदाऱ्या त्यांना यशस्वी उद्योजक होण्यापासून रोखतात. तसेच महिलांना आज मूलभूत स्वच्छता सुविधा मिळण्याची समस्या भेडसावत आहे. ते उघड्यावर शौचास बळी पडतात आणि त्यामुळे होणाऱ्या आजारांनाही ते बळी पडतात. महिलांना काही वेळा सरकारने बांधलेल्या सार्वजनिक शौचालयांचा वापर करण्यासही मनाई केली जाते. ग्रामीण भागात पाण्याची समस्या असून त्यांना तलावाच्या पाण्यावर अवलंबून राहावे लागत असल्याने ग्रामीण भागातील महिलांसाठी ही स्वच्छतेची समस्या

आहे.

आर्थिक अडचणी (गरिबी) :

ग्रामीण भागातील जास्तीत जास्त महिलांना अत्यंत गरिबीचा सामना करावा लागतो, कारण त्यांच्याकडे उत्पादक संसाधने नाहीत. ग्रामीण भागातील त्यांचे उत्पन्नाचे स्रोत बहुतांशी शेतीवर अवलंबून आहेत. परंतु त्यांना कृषी मजूर दलातील पुरुषांपेक्षा कमी वेतन दिले जाते. गरिबीचा मुख्य आणि हास्यास्पद जेवणाचा परिणाम राज्यातील ग्रामीण महिलांवर सर्वात चांगला दिसून येतो, कारण शेवटी, घरखर्च चालवण्यासाठी जेवणाची व्यवस्था करण्याची जबाबदारी त्यांच्यावरच असते. गरिबीच्या उच्च पातळीमुळे अन्न, वस्त्र आणि निवारा या मूलभूत गरजा पूर्ण होत नाहीत. ग्रामीण भारतातील महिलांना वित्त आणि उत्पादक संसाधनांमध्ये प्रवेश नाही, त्यांना त्यांचे पती आणि कुटुंबीयांकडून आर्थिक पाठबळ मिळत नाही. या ग्रामीण कुटुंबातील स्त्रिया या कुटुंबावर भार मानल्या जातात. त्यांच्या नावावर कोणतीही कौटुंबिक संपत्ती नसल्यामुळे त्यांच्याकडे कर्ज मिळण्याची कमतरता आहे. ग्रामीण भागातील विधवा ज्या त्यांच्या पतीनंतर मालमत्तेच्या मालक आहेत त्यांना बँक किंवा स्थानिक सावकाराकडून कर्ज मिळत नाही कारण महिलांच्या कर्जाची परतफेड करण्याचे प्रमाण पुरुषांपेक्षा जास्त असल्याचे पुरावे असूनही महिलांबद्दलच्या गौसमजुतीमुळे महिलांना अधिक त्रास सहन करावा लागतो. बँका आणि अनौपचारिक कर्ज देणाऱ्या गटांच्या भेदभावपूर्ण वृत्तीमुळे अनेकदा क्रेडिट मिळवण्यात अडचणी येतात. वीस महिलांपैकी केवळ एका महिलेकडे बचत आहे, जरी त्यांनी त्यांचे संपूर्ण आयुष्य त्यांच्या आणि त्यांच्या कुटुंबासाठी कमावले आहे

बालविवाह :

कायदानुसार बालविवाह ही भारतात पूर्णपणे बेकायदेशीर प्रथा असली, तरी वस्तुस्थिती फारशी चांगली नाही. नॅशनल स्टॅटिस्टिकल ऑर्गनायझेशनच्या मते, भारतातील सुमारे ४७% महिलांचे वय १८ वर्षे पूर्ण होण्याआधीच लग्न झाले आहे. प्रचलित निरक्षरता आणि स्त्रियांमध्ये जागरूकतेच्या अभावामुळे ही समस्या खेड्यांमध्ये गंभीर आहे.

लैंगिक भेदभाव :

लिंगभेद भारतीय समाजात खोलवर रुजलेला आहे, परंतु हे ग्रामीण भागात अधिक प्रचलित आहे जिथे महिलांना त्यांच्या लिंगाचा आधार बनवून त्यांची भूमिका पुरुष प्रधान समाजाद्वारे सेट केली जाते. ज्याचा त्यांना त्यांच्या जन्मापासून सामना करावा लागतो आणि ते त्यांच्या मृत्यूपर्यंत चालू राहतात. निरक्षरता, योग्य शिक्षणाचा अभाव, घरातील कामांची जबाबदारी, बलात्कार, कामाच्या ठिकाणी होणारा लैंगिक छळ इत्यादी भारतातील महिलांसाठी काही मोठ्या समस्या आहेत. आणि लैंगिक छळ म्हणजे घरातील, रस्त्यावर, सार्वजनिक ठिकाणी, वाहतूक, कार्यालये इत्यादी ठिकाणी कुटुंबातील सदस्य, शेजारी, मित्र किंवा नातेवाईक यांच्याकडून मुलीचे लैंगिक शोषण करण्याचा हा प्रकार आहे. लिंगभेदामुळे ग्रामीण महिलांना सन्मानपूर्वक जीवन जगण्याच्या अधिकारांवर मर्यादा येतात.

शिक्षणाचा अभाव :

२०-५० वयोगटातील अनेक ग्रामीण महिला अशिक्षित आहेत. त्यांना लिहिता-वाचता येत नाही. ग्रामीण भागात पुरेशा शाळा नाहीत, फक्त प्राथमिक शाळा सुरू आहेत पण त्यांच्या कार्यपद्धतीमुळे मुलींचा मुख्य शिक्षण प्रवाहात समावेश होण्यास मदत होत नाही. गरिबीमुळे अनेक कुटुंबांना त्यांच्या प्रत्येक मुलाला शाळेत पाठवणे परवडत नाही, त्यामुळे ते फक्त पुरुष मुलालाच शाळेत पाठवण्यास प्राधान्य देतात. ग्रामीण

भागात शिक्षण घेणे अधिक कठीण आहे कारण अनेक कुटुंबांमध्ये मुलींना वयात आल्यावर त्यांना शाळेत पाठवण्याची परवानगी दिली जात नाही आणि त्यांचे लग्न आश्चर्यकारकपणे कमी वयात केले जाते. शिक्षणाचा हा नकार ही आपल्या देशातील महिलांना भेडसावणारी गंभीर समस्या आहे. ग्रामीण भारतात महिलांमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण अत्यंत कमी आहे. शिक्षणाअभावी बहुतांश महिलांना त्यांच्या हक्कांची माहिती नसते. माहिती आणि अधिकारांच्या अभावामुळे त्यांच्या हक्कांसाठी उभे राहण्यात आणि बोलण्यात आणखी समस्या निर्माण होतात.

सामाजिक समस्या :

महिला उद्योजकाची सर्वात मोठी समस्या ही सामाजिक वृत्ती आहे आणि ज्या अडचणींमध्ये तिला जगावे लागते आणि काम करावे लागते आणि घटनात्मक समानता असूनही, स्त्रियांवर भेदभाव केला जातो. परंपरेने बांधलेल्या समाजात, स्त्रीची भूमिका आणि क्षमता याबद्दल पुरुषांच्या आरक्षणाचा स्त्रियांना त्रास होतो. ग्रामीण भागात, स्त्रियांना केवळ पुरुषांकडूनच नव्हे तर वृद्ध महिलांकडूनही प्रतिकार करावा लागतो ज्यांनी असमानता स्वीकारली आहे आणि प्रतिसादकर्त्याची स्वतःची सामाजिक परिस्थिती आहे जी ग्रामीण भागातील तसेच विविध धर्म आणि जातींच्या श्रेणींमध्ये आहे. त्यांचे शिक्षण आणि सामाजिक चालीरीतींवर विश्वास याविषयी भिन्न विचार आहेत. शिवाय, सामाजिक चिंता आणि सामाजिक समस्या वेगवेगळ्या प्रकारच्या असतात.

जातिव्यवस्था :

या अभ्यासातून असे दिसून आले आहे की समाजात अजूनही जातिव्यवस्था कायम आहे. ग्रामीण स्त्रिया जातिव्यवस्थेला अनुकूल आहेत. सामान्यतः त्यांना उच्च आणि खालच्या जातीत भेद आढळत नाही परंतु ते त्यांच्या मुलांचे लग्न त्यांच्याच जातीत विवाहाला प्राधान्य देतात.

बिनपगारी कामाचा बोजा :

प्रथम, दुस-या लहरीखालील बिनपगारी देखभाल कामाचा बोजा ग्रामीण महिलांवर लक्षणीय वाढला आहे. ग्रामीण भारतातील स्त्रिया दिवसाला पाच तास बिनपगारी काळजी घेण्याच्या कामावर घालवतात, तर पुरुषांनी एक तास खर्च केला आहे.

आरोग्य सुविधांची कमतरता :

आरोग्याच्या पायाभूत सुविधांची कमतरता आणि दुसऱ्या लाटेच्या तीव्रतेमुळे महिलांना आजारी कुटुंबातील सदस्यांची काळजी घेण्यासाठी पगाराच्या कामातून माघार घ्यावी लागली. मुलींचा गर्भपात खेडयापाडयात, मुलगी असणे हा एक शाप मानला जातो, पुरुष मूल होत नाही म्हणून महिलांचा छळ केला जातो. त्यांना स्त्री मुलाला गर्भधारणा करण्याची परवानगी नाही. गरीब कुटुंबे देखील त्यांच्या स्त्रियांना लिंग ओळखण्यासाठी स्कॅनिंगमधून जाण्यास भाग पाडतात आणि जर त्यांना मुलगी झाली तर त्यांचा गर्भपात करण्यास भाग पाडले जाते. त्यामुळे महिला मुलांचा मृत्यू झाला. ज्यामुळे देशातील अनेक राज्यांमध्ये लिंग गुणोत्तर कमी होते. ग्रामीण महिलांसाठी आरोग्य सेवा आवाक्याबाहेर आहे गावातील प्रत्येक दुसरी महिला कुपोषण आणि अशक्तपणाने ग्रस्त आहे. त्यांना जगण्यासाठी पुरेसे अन्न आणि पोषण मिळत नाही. पोषणाअभावी स्त्रिया कमकुवत बाळ जन्माला घालतात ज्यामुळे बालमृत्यूचे प्रमाण वाढते. जास्तीत जास्त वृद्ध महिलांना फुफ्फुसाच्या आजाराने ग्रासले आहे कारण त्या त्यांचे संपूर्ण आयुष्य चुलीच्या धुरात व्यतीत करतात. या इंधनामुळे निर्माण होणारा धूर आणि घरातील प्रदूषण यामुळे ग्रामीण महिलांचे आयुर्मान कमी आहे. तरुण

मुलींना मासिक पाळीच्या स्वच्छतेबद्दल माहिती नसते ज्यामुळे मूत्र संसर्ग होतो. असुरक्षित आणि उघड्यावर शौचास गेल्याने अनेक गंभीर आजार होतात. :युनायटेड नेशन्स चिल्ड्रेन्स फंड च्या २०११ मध्ये केलेल्या अभ्यासानुसार, भारतातील फक्त १३% मुलींना मासिक पाळी येण्यापूर्वी माहिती असते.

सुरक्षित वाहतुकीचा अभाव :

ग्रामीण महिलांना त्यांची हालचाल पूर्वीपेक्षा अधिक मर्यादित वाटते, ज्यामुळे बाजारपेठ आणि कामाच्या ठिकाणी प्रवेश करणे कठीण होते.

हुंडा :

भारतातील ग्रामीण भागात अनेक स्त्रिया हुंडा न देता अविवाहित राहतात. महिलांना हीन दर्जा दिला जातो कारण त्या पालकांसाठी ओझं मानल्या जातात. हे प्रामुख्याने भारताच्या ग्रामीण भागात सर्रासपणे सुरू असलेल्या हुंडा प्रथेमुळे आहे. हुंडा प्रतिबंधक कायदा अस्तित्वात असूनही, घेणे आणि देणे तसेच सुरू आहे आणि हुंडा ही प्रथा शहरी आणि निमशहरी भागातही अस्तित्वात आहे हे सत्य नाकारता येत नाही. कौटुंबिक हिंसाचाराची दोन मुख्य कारणे म्हणजे त्यांच्या पतीकडून दारूचे सेवन करणे आणि हुंड्यासाठी घरगुती छळ. हुंड्यामुळे केवळ महिलांना कौटुंबिक हिंसाचाराचा सामना करावा लागतो असे नाही, तर ग्रामीण भागातील तरुण मुलींचे लग्न त्यांच्या वयापेक्षा मोठ्या आणि गरीब कुटुंबातील मुलांशी केले जाते, जेणेकरून महिला गरिबी आणि अत्याचाराच्या दुष्ट वर्तुळातून बाहेर पडू नये. हुंडा देण्याच्या अक्षमतेमुळे, अनेक कुटुंबे मुलीला त्यांच्या लहान वयातच सोडून देतात आणि त्यामुळे स्त्रीभ्रूणहत्येचे प्रमाण सर्वाधिक आहे, ग्रामीण भागातील बहुतेक मुली त्यांच्याच कुटुंबाकडून मारल्या जातात.

पंचायतीमध्ये प्रॉक्सी प्रतिनिधीत्व :

७३ व्या घटनादुरुस्तीनुसार पंचायतीमध्ये महिलांसाठी ३३% जागा राखीव आहेत, परंतु जमिनीवर प्रॉक्सी प्रतिनिधीत्वाची प्रणाली बहुतेक प्रचलित होती कारण पती त्यांच्या निवडलेल्या पत्नीच्या नावाने सर्व कामे करतात. ग्रामीण राजकीय क्षेत्रातील ही संस्कृती महिलांना निर्णय प्रक्रियेपासून दूर करते आणि त्यांना त्यांची शक्ती आणि अधिकार वापरण्याची परवानगी नाही. ही वस्तुस्थिती आहे की शंभरपैकी एका महिलेला प्रतिनिधी म्हणून राजकीय कार्यात सहभागी होण्याची संधी दिली गेली होती, परंतु एक महिला निवडून आलेल्या सदस्य म्हणून तिच्या अधिकाराचा वापर करू शकत नाही.

निष्कर्ष :

विकासाच्या प्रवाहातून आपली अर्धी लोकसंख्या वगळणे कोणत्याही देशाला परवडणारे नाही. जो पर्यंत समग्र लोकसंख्येला विकासामध्ये सहभागी करून घेतल्या जात नाही तो पर्यंत समग्र समाजाचा विकास होणार नाही. आणि जो महिलांच्या समस्या व प्रश्न सुटनार नाही तो पर्यंत ते साध्य होवू शकत नाही. त्या करीता महिलांच्या प्रश्नकडे फार गांभियाने पाहणे गरजेचे आहे. महिला घरगुती कर्तव्ये व्यवस्थापित करण्यासाठी आणि कुटुंबातील सदस्यांच्या इच्छा आणि गरजा पूर्ण करण्यासाठी महिला मोठ्या प्रमाणावर जबाबदार असतात. या कर्तव्यांसोबतच त्यांचा असंगठित क्षेत्रातील सहभागही वाढला आहे. खालील घटकांचा महिलांच्या स्थितीवर नकारात्मक प्रभाव पडतो. गरिबी, गुन्हेगारी आणि हिंसाचार, आर्थिक शोषण, आरोग्य सुविधांचा अभाव, बालविवाह, निर्णय प्रक्रियेत सहभागी होण्यास मनाई, इतर कार्ये आणि क्रियाकलापांमध्ये सहभागावर बंदी, असमान वितरण. संपत्ती आणि संसाधने आणि प्रतिबंधित प्रवास. यापैकी एक किंवा अधिक समस्या विशेषत महिला आणि मुलींच्या घरात उद्भवतात. त्यांच्या स्थितीत सुधारणा घडवून आणण्याच्या प्रक्रियेत, हे अडथळे

म्हणून पाहिले जातात. म्हणून, हे अडथळे दूर करणे आणि महिला आणि मुलींसाठी संधी सुधारणे आवश्यक आहे.

मालमत्ता, शिक्षण, आरोग्य सेवा आणि इतर अत्यावश्यक सेवांमध्ये प्रवेश नसलेल्या लोकांमध्ये आहे, विकासाच्या प्रत्येक मापदंडावर, ग्रामीण महिला, हुंडा, लैंगिक असमानता, बालविवाह, कौटुंबिक हिंसाचार, शिक्षणातील असमानता, लैंगिक भेदभाव, शिक्षणातील असमानता, जातिव्यवस्था, आरोग्य सुविधांची कमतरता, शिक्षणाचा अभाव, बिनपगारी कामाचा बोजा, सुरक्षित वाहतुकीचा अभाव, वृद्ध महिलांच्या समस्या, आर्थिक अडचणी (गरिबी), सामाजिक समस्या, वैयक्तिक समस्या, पंचायतींमध्ये प्रॉक्सी प्रतिनिधीत्व लैंगिक असमानता आणि भेदभावामुळे ग्रामीण पुरुषांपेक्षा खूपच वाईट आहेत. त्यामुळे ग्रामीण महिलांची दयनीय स्थिती सुधारण्यासाठी आवश्यक पाऊल उचलण्याची हीच वेळ आहे.

संदर्भ :

- Agnes, Flavia "Law and Gender Inequality: The Politics of Women's Rights in India" OUP, New Delhi, pp-127-128, 2012
- www.justagriculture.in. Vol.2 Issue-6, (e-ISSN:2582-8223) Feb 2022.
- Chatterji Angana, "Women in search of human equality, Social Action, 40, pp-46-56, 15
- Himangshu Ranjan Nath, "Gender Justice in India: A Critical Appraisal"
- Journal of Juridical and Social Science, Vol 5, No 3, 2015.
- www.insightsonindia.com.20th July 2023.
- World Value Survey-2023 being undertaken by Lok Niti, Lok Niti is a Program of Centre for Study for Developing Society, Delhi. Survey Was conducted in 8 States of India in Month of June-2023. CSDC is an autonomous social science research institute funded by Indian Council of Social Science ICSSR Ministry of Education, New Delhi.
- Anxo, D., & Lindh, T. (2010). Women's Impact on Development in India. Linnaeus University.from
- Bhattacharyya, A. (n.d.). Rural Women in India: The Invisible Lifeline of Rural Community. Bhairab Ganguly College, Kolkata. From
- <http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:293945/FULLTEXT01.pdf>
- <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/RuralWomen/Arundhati>
- www.infinitylearn.com.
- www.vedantu.com
- www.tutorialspoint.com.